

RAZPRAVE – ČLANKI

Dragica Haramija

Pedagoška in Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

AKTUALNOST KANONSKIH REALISTIČNIH MLADINSKIH BESEDIL S TEMO REVŠČINE¹

V članku so predstavljena izbrana dela iz slovenske mladinske književnosti, ki sodijo v literarni kanon in tematizirajo revščino. Pravljice v svojem temelju povzdignejo tistega, ki je majhen, dober in pošten, zato je na koncu nagrajen, posledično je težava razrešena (Levstik, Kette, Milčinski, Peroci). Najbolj kruto sliko revščine predstavljajo kratke zgodbe, ki že po svojem notranjem ustroju gradijo na enem literarnem liku in enem dogodku (Magajna, Bevk, Forstnerič, Partljič, Prežih, Kranjec); njihovi konci ne obetajo boljšega življenja. Bolj optimistična so daljša prozna besedila, povesti in romani (Milčinski, Bevk, Seliškar, Ingolič). Atributi revščine, ne glede na književno vrsto, so: pomanjkanje hrane, oblačil in obutve, neprimerne stanovanjske razmere, pa tudi negativna čustva, ki jih revščina z izključenostjo revnega posledično prinaša.

The article presents selected works of the Slovene children's literature belonging to the literary canon and thematizing poverty. Fairy tales in their essence praise heroes that are small, good, honest; consequently they are rewarded at the end and the problem is solved (Levstik, Kette, Milčinski, Peroci). The most cruel picture of poverty is given in short stories, the inner structure of which is built upon a single literary character and upon a single event (Magajna, Bevk, Forstnerič, Partljič, Prežih, Kranjec); their endings do not promise a better life. More optimistic are longer prose texts, tales and novels (Milčinski, Bevk, Seliškar, Ingolič). Attributes of poverty, irrespective of literary genre, are: lack of food, footwear and clothing, inadequate housing conditions as well as negative emotions brought about by poverty and social exclusion.

1 Uvod

Socialne razmere v sodobni slovenski družbi so več kot zaskrbljujoče; revščina je vedno bolj razširjena, hkrati z njo se večja število ljudi, potisnjenih na družbeni rob. V takšnih družbenih razmerah lahko na neugoden položaj posameznika, otroka opozori tudi književnost. Kanonska izvorna slovenska mladinska besedila s temo revščine so v tem trenutku, ko se je gospodarska kriza razplamtela, posledič-

¹ Avtorica je članek pripravila v okviru raziskovalnega programa Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (P6-0156), ki ga financira ARRS.

no pa na Slovenskem živi že četrtnina ljudi pod pragom revščine in izključenosti,² aktualna tako zelo, da se jim oddaljeni čas nastanka ne pozna. Očitno je revščina kategorija, ki jo v različnih družbah na intimni ravni doživljamo zelo podobno: gre za pomanjkanje osnovnih dobrin, torej v prvi vrsti za eksistencialno problematiko, celo ogroženost. Revščina je še vedno zaznamovanost, sramota, ljudi pa potisne na družbeni rob, v izključenost.

2 Vloga pravljичnega izročila s temo revščine

Začetki slovenske mladinske avtorske proze so močno povezani s temo revščine. V mnogih literarnih delih je socialni položaj ljudi, seveda tudi otrok, zelo slab ali celo katastrofalen. Pogosto je revščina posledica smrti enega od staršev (umrljivost roditeljev in otrok je bila še pred sto leti neprimerljivo večja, kot je danes). V folklornem slovstvu, predvsem v pravljичnem izročilu, se revščina praviloma povezuje z atributom poštenosti in dobrote, kar lahko najdemo tudi v klasičnih pravljicah (npr. v delih *Kdo je napravil Vidku srajčico* Fran Levstika, *Šivilja in škarjice* Dragotina Ketteja, *Pravljice* Frana Milčinskega ali *Smetana in Rdeče-črno kockasta obleka* Ele Peroci). Monika Kropelj je v Štrekljevi zapuščini opazovala realistične elemente v pravljicah in povedkah, na podlagi katerih je v monografiji *Pravljica in stvarnost* (1995) prikazala odsev resničnosti, ki se kaže predvsem v prikazovanju gospodarskih razmer (npr. kmečko gospodarstvo, obrt, trgovina, hrana, gradnja stanovanj), družbenih razmer (npr. življenje, delo, igre, zabava, navade, znanje) in verovanj (perokbe, smrt in onostranstvo, čarovništvo, krščanske prvine, kozmološke prvine). Pravljice namreč kljub pravljični motivaciji in perspektivi vsebujejo veliko realističnih prvin ali kakor navaja Monika Kropelj (1995: 20) misel Milka Matičetova iz *Zgodovine slovenskega slovstva* (1956: 135), »je marsikaj, kar se nam zdi neverjetno, 'pravljično', bržkone spomin na davno opuščene navade in obrede.« Ob temi revščine velja izpostaviti predvsem pravljično refleksijo gospodarskih razmer, kakor je zabeležena v folklornih in klasičnih avtorskih pravljicah, pri čemer Monika Kropelj (1995: 31) ugotavlja, da se »največ odlomkov in podatkov iz vsakdanjega življenja pojavlja na začetku, v uvodnem delu pravljice oz. povedke, kjer pripovedovalec takoj razloži družbeni položaj glavnih junakov.« V otroških pravljicah je v prvi vrsti pomemben oblačilni videz, ki ima pogosto (Kropelj 1995: 67) »označevalno vlogo. /.../ [s]mo del človeške skupnosti, v kateri ljudje mnogo dajo na obleko in zunanji videz ter pogosto po tem presojujejo ne samo posameznikovo mesto v družbi, ampak tudi njegovo notranjo vrednost.«

Štiriletni Videk v Levstikovi pravljici *Kdo je napravil Vidku srajčico* (*Virtec*, 1877) je izrazito pozitiven literarni lik, ki nima sovražnikov, v pravljici pa tudi ni izražene kazni, temveč le nagrada – nova srajčica. Že v uvodu izvemo, kako

² Miha Jenko (2013: 4) predstavlja, kako živimo po petih letih finančne, dolžniške in socialne krize: v Sloveniji je bila leta 2012 stopnja tveganja revščine že 13,5 %, stopnjo tveganja revščine ali socialne izključenosti pa občuti že vsak peti prebivalec (19,6 %). Mesečni prag tveganja revščine je za enočlansko družino 606 evrov, za dvočlansko 909 evrov in za štiričlansko 1273 evrov.

revno je živela Vidkova družina (Levstik http://sl.wikisource.org/wiki/Kdo_je_na_pravil_Vidku_sraj%C4%8Dico):

»Živela je svoje dni vdova, ki je imela sedem otrok, enega manjšega od drugega, ali jesti so morali vsi. Od zore do mraka je morala mati služiti vsakdanji kruh. Le ob dolgih zimskih večerih je imela toliko časa in je sešila otrokom srajčice, da ne bi hodili goli po svetu. Vsak otrok je imel po eno srajčico in ko je bila starejšemu pretesna, jo je dobil vselej mlajši. Zatorej ni moglo biti drugače, kot da je najmlajši otrok Videk nosil zmerom tako tanke srajčice, da mu je sonce sijalo na golo kožo.«

Ker je Videk dober do narave, mu živali in grm naredijo novo srajčico.

V **Kettejevi Šivilji in škarjicah** (*Angelček*, 1896) je prav tako že uvodoma izpostavljeno razmerje bogato – revno (Kette http://sl.wikisource.org/wiki/%C5%A0ivilja_in_%C5%A1karjice):

»Živela je v starih časih na nekem gradu mlada in zelo prijazna deklica Bogdanka. Bila je šivilja in je služila grajski gospe. Nekega dne je ravno šivala v svoji tihi sobici, ki je imela eno majhno okence na vrt.«

Tudi Bogdanka je, tako kot Videk, brezpogojno dobra, zato se ji uresniči želja o čudežnih škarjicah. Kette vplete še motiv prevzetnosti, ki je seveda kaznovana: grajska gospa, ki se ji zdi, da lahko počne vse, je kaznovana prav s čudežnimi škarjicami. Bogdankina skromnost pa poplačana z njeno samostojnostjo in neodvisnostjo ob koncu pravljice.

V **Pravljicah** (1911) **Frana Milčinskega** je najbolj evidentna zgodba o revščini *Neusmiljeni graščak*. Naslovni lik je že uvodoma predstavljen kot ošabnež in trdosrčnež, ki od podložnikov zahteva dvakrat ali trikrat višje davke od zapisanih. Napoved zapleta je jasna (Milčinski 1975: 38):

»Zgodilo se je, da v graščino pride reven kmet, plačal bi rad napovedani davek, in ko našteva denar na mizo – težko in komaj ga je bil prigaral – pa mu do polne vsote manjka belič, ne več ne manj nego en sam droben belič.«

Kmet prosi, naj mu plačilo odložijo, a trdosrčni graščak vrže kmeta v ječo. Čez skoraj eno leto razuzdano praznuje svoj god in spomni se na kmeta, ki so ga pozabili v ječi, a od njega so ostale le kosti. Objestni graščak brčne v kosti in povabi umrlega kmeta na zabavo. Zvečer graščak umre, ob njegovem trupu pa najdejo belič.

Med skorajda realističnimi zgodbami velja omeniti dve pravljici iz zbirke **Za lahko noč** (1964) **Ele Peroci**. *Smetana* je zgodba o realnih odnosih z iracionalno (pravljичno) rešitvijo zapleta. Uvodoma pisateljica predstavi glavni literarni lik (Peroci 2012: 39): »Nežika je bila srečna deklica. Nič drugega ni imela kot belo račko z rdečim kljunom. Včasih je prišla k njej Laura, ki ni bila tako srečna. Imela je vsega preveč, zato se je dolgočasila.« Nekega dne je Laura povabila Nežiko na svoj dom; to je bila velika, lepa hiša, v kateri je bilo polno sob, a hiša je bila dolgočasno pospravljena. Laura je Nežiko odpeljala v babičino sobo, kjer naj bi se igrali. Kmalu je kuharica prinesla tri skodelice smetane, babica je Lauri ukazala, naj prisede k mizi, prisedla je tudi Nežika (Peroci 2012: 40):

»Babica je smetano razdelila. Pred Lauro je postavila eno skodelico, pred sebe dve. Nežiki pa ni ponudila nič. Nežika je pogledala svoje roke in ji je bilo žal, ker jih je prezgodaj položila na mizo. Laura in babica sta smetano pojedli, Nežika se je poslovila in odšla domov. Vso pot do doma jo je bolelo srce.«

Ob prihodu domov jo je poskušala račka potolažiti (še le na tem mestu je predstavljena njena antropomorfnost), zato se je naslednje jutro odpravila na trg in prinesla lonček smetane. Nežika jo je razdelila v tri skodelice: za Lauro, račko in zase. Ob sladkanju s smetano so ugotovile, da je pri Nežiki lepo, čeprav ima majhno hišico, ki ima le eno okno in ena vrata. Druga zgodba, *Rdeče-črno kockasta obleka*, ima le en pravljični element, prav tako v zaključku zgodbe, ko Anka vrže obleko v zrak in se ta začne oddaljevati med oblake. Anka je imela novo rdeče-črno kockasto obleko, ki jo je sošolka, zdravnikova Zora, zavistno opazovala. Čez eno leto je Zora (Peroci 2012: 49) »opazila, kako je Ankina obleka obledela, kako je tanka in se že močno trga. Nekoč v odmoru je rekla, da ne bo več sedela z Anko v isti klopi. 'Tisti, ki hodijo strgani v šolo, naj sede v kotu, v zadnji klopi.« Tisti dan je bila Anka žalostna in oče ji je dal, da bi jo potolažil, belo obleko z velikimi rožami, ki jo je bila nosila njena mama, preden je umrla.

2 Kratke realistične zgodbe

Razvoj kratke realistične zgodbe s temo revščine zaznamuje predvsem obdobje socialnega realizma: Miško Kranjec z nekaterimi črticami iz izborov kratke proze *Imel sem jih rad*, *Kruh je bridka stvar*, *Otroci, čigavi ste?* in *Mesec je doma na Bladovici*; Prežihov Voranc s *Solzicami* in Bogomir Magajna z nekaterimi zgodbami iz *Racka in Lije* (npr. Ananas). V povojnem obdobju je pretresljiva zgodba Ele Peroci *Smetana*, omeniti pa velja še avtobiografske črtice Franceta Bevka (*Otroška leta*), Franceta Forstneriča (*Srakač*) in Toneta Partljiča (*Hotel sem prijeli sonce, Slišal sem, kako trava raste*), ki so vse neločljivo povezane s temo revščine. Avtobiografska proza v mladinski književnosti je usmerjena na tematiko iz pisateljevega otroštva, v njej je glavni lik otrok/pisatelj v svojem otroštvu. Najprej se razvije avtobiografska spominska proza, ki idealizira čas pisateljevega otroštva in vrednote neke dobe kot idealne, pozneje (v sodobni književnosti) pa postanejo spomini pogostejše humorno obarvani in ne vsiljujejo moralnih nauk. Avtobiografska proza je pripoved o avtorjevem lastnem življenju, njena temeljna značilnost je, pravi Biti (1997: 15), da je »pripovedovana s časovne distance, ki omogoča pregled nad celoto življenja.« Gre torej za (Biti 1997: 16) »notranjo perspektivo subjekta, ki je v prikazovanju dogodkov in nazorov navezan predvsem na svoje lastne izkušnje.«

Med **Kranjčevimi** kratkoproznimi deli je najbrž najpretresljivejša zgodba *Kosti*, ki jo je avtor umestil v Slovenske gorice. Kmečko prebivalstvo vendarle nekako živi s pridelanimi poljščinami od pomladi do jeseni, a ko nastopi zima, je revščina res huda. Kranjec (1978: 103) pravi:

»Povsod toliko te strašne revščine, ki se sicer pred ljudmi nekako skriva. Kakor da se viničarji in hiše drobnih kmetov umikajo z vidnih krajev v zakotje. Toda otroci zanašajo revščino v šolo. Naj še tako molče o njej, pa vendar povsod udarja na dan, prej ali kasneje, ne da bi učitelj vedel, kaj z njo početi.«

Revni otroci niso imeli hrane niti ob praznikih in ko so poželjivo gledali posebej obilne malice, ki so si jih v šolo nosili bogati otroci, jim je (Kranjec 1978: 104) »[v] očeh odsevalo nekaj čudnega.« Učiteljica jih je spraševala vse mogoče in vedno znova odkrivala revščino, nekega dne, ko so glodali kost, ki jo je bil prinesel bogati sošolec, je vedela (Kranjec 1978: 107), da

»bi morala razlagati o nečem čisto drugem, kakor je razlagala doslej: o svetu, revščini, o bogatih in revežih, o nečem novem ... Ona pa je morala obravnavati predpisano stvarino. Medtem pa bodo otroci mislili na kost, ki je najbrž še niso do kraja oglodali.«

V *Izbranem delu II*, v zgodbi *Kruh je bridka stvar*, razkriva Kranjec ob revščini tudi njene posledice, to je izseljevanje iz Prekmurja v tujino. Ludvik Pintarič se mora ponižati ob prošnji za pomoč, da lahko uredi Veronin odhod. Pred tem se mu je zdelo, da zmore v revščini zdržati vsaj zaradi pokončne drže. Verona to ve (Kranjec 1973: 22), »zakaj mnogo jih je bilo takih, ki so se ponižali in – dobili.« Ko se poslavljata, je med njima molk, kljub poteptanemu dostojanstvu pa oče ve, da je hči z odhodom dobila priložnost za boljše življenje. Posebno optiko revščine načenja Miško Kranjec v črtici *Odvečni otroci*, kjer prvoosebni pripovedovalec Mišek izpoveduje svoje občutke, ko je z bratoma Nackom in Vanekom pozimi hodil po tujih hišah, da bi imela mati pred njimi mir. Povsod so jih priganjali, naj gredo domov, včasih tudi s pretvezo, da bodo doma morda kaj jedli. Otroški pripovedovalec se zaveda (Kranjec 1978: 161), da

»Revne matere ne poznajo prehudih skrbi za otroke. Preveč so jih vedno rodile, da bi se s slehernim utegnile ukvarjati, kakor bi bilo prav. Naučile so nas, da smo zvečer in zjutraj med druge molitve vpletli tudi očenaš in zdravamarijo 'za mrtve bratčke'. To je bil edini spomin nanje. Če pa so živeli, so jih rade imele, nagonsko, prabitno. Morebiti je bilo to dovolj – vsekakor smo rasli. Tisto, kar je bilo pomembno, je bil vsaj boren kruh. In za ta kruh so se z očetii gnale dan na dan.«³

Prežihov Voranc se revščine dotika v vseh črticah v zbirki *Solzice* (1949), med njimi so najizrazitejše *Nagrada*, *Višja matematika*, *Tri pisanke* in *Levi devžej*. *Nagrada* je črtica o trpkem in trdem bajtarskem življenju, podana je skozi tretjeosebno pripoved Lenčkine in Anejeve družine. Bajtarska družina živi visoko v planini, na samem, oče je gozdar, mama gospodinja, osemletna Lenčka in šestletni Anej pa živita odmaknjeno od vrstnikov. Ko dobi oče veliko naročilo rezanega lesa, štiri mesece pridno dela vsa družina, saj posestnik obljubi nagrado tudi otrokoma. Po končanem delu naročnik očetu ne plača dogovorjene cene, temveč skoraj polovico manj, pa še od tega odbije vrtoglavo vsoto za najemnino bajte, v kateri družina živi, in za živila iz njegove trgovine ter pijačo, ki jo je oče v redkih obiskih doline popil v njegovi gostilni. Tudi otrokoma ne da obljubljene nagrade, takrat se otroka prvič srečata s stiskaštvom in prevaro (ZD 3: 369–370):

»Tisti grdi, dotlej nepoznani občutek, ki se je po gospodarjevi laži naselil v njihovih mladih sreih, se nikakor ni hotel odstraniti iz njiju. /.../ Ni pa bila samo izgubljena nagrada, ki ju je grizla, bolelo ju je tudi, ker sta videla starše žalostne in pobite.«

³ Tudi France Bevk (1974: 81) v kratki zgodbi *Dediščina* iz zbirke *Zlata voda* govori o smrti brata in sestre: »Bila nas je pisana vrsta bratov in sestra, malih in velikih kot na izbiro. Zdaj pa zdaj je kateri umrl; pet jih leži na gričku pri svetem Lenartu. Nekoč sta umrla brat in sestra, hkrati enega dne, bilo je prav na velikonočno soboto.«

V črtici je opisana precej tipična revna družina, ki se komaj preživlja, edino upanje za družino predstavlja tovarna v dolini, o kateri sanjari tudi šestletni Anej. Ko bo dovolj star, namerava v dolino. Reveži v porajajočem delavstvu vidijo rešitev svojega nezavidljivega statusa, zato je življenje v dolini povzdignjeno v simbol obljubljenе dežele.⁴ Socialna razmerja, čeprav veliko intimnejša, kot npr. v črtici *Nagrada*, Prežih razkriva tudi v črtici *Tri pisanke*. Revščina je za deškega Voranca sramota, ki jo je potrebno prikrivati, čeprav se nekako zaveda, da družina ni sama kriva za svoj nezavidljivi socialni položaj. Prvoosebni pripovedovalec razkrije svojo sramoto, ki jo je varoval dolga leta. Na velikonočni ponedeljek mora namreč odnesti visoko pod goro pisanko deklici, ki ji je njegova mama botra. Na križpotju – to je za dečka vedno zlosluten prostor, zato ga ne mara – se sreča s sošolcem in neko deklico, tudi onadva neseta pisanke, deklica celo pripovedovalcu, saj je njen oče njegov krstni boter. Zanimivo je, da avtor likov ni poimenoval z osebnimi imeni, temveč je njegovo poimenovanje splošno, po spolu, s tem je omogočena tudi širša identifikacija s književnimi liki in s temo sramote zaradi revščine. Ko pisanke primerjajo, je pripovedovalčeva daleč najskromnejša, kar ga zelo prizadene. Osramočen od deklice zahteva krajcar iz pisanke, namenjene njemu, in ga pozneje na samem podtakne v pisanko, ki jo nese v dar. S časovno distanco že odrasli pripovedovalec komentira svoje dejanje, ki pa se mu zdi nesebično in čisto ter s tega stališča celo pohvalno, pripovedovalec namreč zaključí, da je bil v tistih davnih časih otrok s soncem v očeh, to pa lahko imajo zgolj tisti, ki so pošteni in dobri. *Višja matematika* je tretjeosebna pripoved o rudarskem življenju na Lešah. Deček Korej je komaj čakal, da bo končal šolo in se zaposlil v leškem rudniku, zdelo se mu je, da ga tam čaka bleščeča prihodnost. Vse popoldneve je preživljal ob rudniku, kjer je opazoval svojega očeta, ki je zapisoval količine prispelega lesa za podpornike v rudniku. Ker je Koreju bil oče najpomembnejši vzor, se njegovo življenje popolnoma spremeni, ko odkrije, da je njegov oče goljuf: beleži namreč več lesa, kot ga dejansko prevzame, zato pa ga dostavljalci lesa vabijo na večerje in pijačo. Korej se začne izogibati rudnika in nič več se ne veseli bodočega dela v njem, saj se mu zdi vse lažnivo, čuti, da je oče s svojim goljufanjem prevaral tudi njega. V tej črtici ob socialnih razmerjih med bogatimi in revnimi izstopa tudi Korejev razmislek o očetovi nemorali. Delno avtobiografska je črtica *Levi devžej*. Čeprav je pripoved prvoosebna, je v njej pripovedovalec le opazovalec dogajanja in ne dejaven literarni lik. Sosedovi otroci, ki postanejo po materini smrti sirote, dobijo hudobno mačeho in živijo v veliki revščini. Ko lahkota presega meje vzdržljivega, se otroci napotijo k Prežihom prosit za kruh. Vorančeva mama in babica vedno najdeta hrano za otroke, čeprav tudi pri njihovi hiši niso imeli hrane na pretek. Naslov zgodbe se navezuje na najmlajšega izmed otrok, komaj triletnega Naceja, ki mu je Prežihova mama s suhimi slivami napolnila samo desni žep, ker levega ni opazila. Ko je otrok zaradi strahu, da bo levi žep ostal prazen, skoraj zajokal, mu je napolnila še tega.

⁴ Presenetljiva je aktualnost zapisanega. Prežih v gospodarjeva usta, ko ta zbija ceno za opravljeno delo, položi med drugim naslednje besede: »A ne veš, da vlada na svetu kriza, gospodarska kriza, ki nas hoče vse skupaj uničiti? Takrat, ko sem ti drva naročil, je bila cena višja. Do danes pa je padla, da se bog usmili. /.../ Kdo dela cene? Jaz jih ne delam, ti jih ne delaš, moja prodajalka jih tudi ne dela. Cene delajo drugi in to nas bo vse skupaj uničilo.« (ZD 3: 366–368).

Bogomir Magajna je v knjigi *Racko in Lija* (1943), v kateri se izmenjujejo iracionalne in realistične kratkoprozne zgodbe, objavil tudi zgodbo *Ananas*. Dogajanje je locirano v Trst, zgodbo kot spomin na preteklost pripoveduje Rackov stric Jaka. Revni tržaški dečki so vedno lačni, Mario Morel pa preživlja tudi vsakodnevni materin tepež. Dečki so se radi zadrževali na širokem trgu sredi mesta, kjer jim je kdo podaril kak drobiž ali so dobili kakšen gnil sadež, vse so si pošteno delili, bilo bi jim prav lepo, če (Magajna 1965: 28) »če ne bi bilo lakote.« Nekega dne je Mario zelo zgodaj prišel na obrežje, da bi se izognil materinemu pretepanju, tam pa se mu je zgodila prava sreča: z ladje je prikorakal orjaški črnc in Mariu podaril enega od ananasov, ki jih je nesel na tržnico. Deček je prvič v življenju poskusil nekaj tako slastnega, vendarle je polovico prihranil za prijatelje. Potem se je opogumil in en sadež ukradel, a je branjevka tatvino hitro opazila. Stražnik je nekako vedel, da je tat Mario, toda namesto njega je tatvino priznal Peter Lovrin. Žandarji so ga pretepli, kakor je to bilo takrat v navadi, prijatelji pa so zanj pribernali tri oranže, (Magajna 1965: 34) »Mario Morel pa mu je planil krog vratu, ta otrok, ki ni imel nikogar na svetu.«

France Bevk v zbirki spominskih črtic *Zlata voda* (delo je bilo prvič izdano leta 1949) v zgodbe večkrat vpleta tematske drobce, ki kažejo na revščino. Npr. v zgodbi *Za pest češenj* prvoosebni pripovedovalec opiše, da je bil zelo koščten, ker je bil ves čas v gibanju in ker je bil izbirčen pri hrani (Bevk 1974a: 20):

»Ni mi dišalo niti zelje, niti močnik, niti krompir. Teh jedi pa je bilo največ na naši mizi. Rad pa sem otepal vsak kruh brez razlike, od pšeničnega do ječmenovega. Le ovsen mi ni šel v slast, ker je bil malce grenak.«

Zgodbo *Mlečni zob* začne avtor s povedjo (Bevk 1974a: 48): »V naši hiši je večkrat manjkalo kruha kot smeha in šale.« V zgodbi *Poslednje hruške* deček na skrivaj poje hruško, ki dozori. V zbirki avtor mimogrede omenja še nekatere druge attribute revščine: vsi otroci so bos, oblečeni so v krilce, ki so mu rekli koput, edina lastnina, ki jo premorejo, so svete podobice, otroci so tudi služili po tujih hišah.

Srakač (1970) **Franceta Forstneriča** že v prvi zgodbi, *Kruh*, uvodoma vzpostavlja razmerje med bogatimi in revnimi (Forstnerič 1970: 5):

»Mati ni nikdar spekla tako dobrega kruha, kot je bil sosedov. /.../ 'Nismo bogati kot sosedovi,' je rekla tiho. 'Za nas je dober, kakršnega imamo. Še dobro, da ga imamo.' To zadnje je rekla nekoliko glasneje že iz kuhinje. Potem je ropotala z lonci, pihala v štedilnik, kjer vlažna jelševa drva niso hotela goreti, in kuhala kosilo. Pravzaprav krompirjevo juho.«

Tretjeosebni pripovedovalec pripoveduje z zornega kota otroka, Srakača, ki razkrije svoja otroška čustva do matere: včasih si misli, da je hudobna, potem pa se zaveda, da je le nesrečna (Forstnerič 1970: 7): »Govorila mu je o njihovem kruhu in njihovem življenju. Pa še oče pije.« Žalostna posledica očetovega pitja je bilo pretepanje, predvsem matere, pa tudi Srakača in njegove sestre. Forstnerič (1970: 8) nadaljuje:

»Potem je še rekla, da bo nekoč bolje na svetu, ko ne bo več tako revnih ljudi, kot so oni, ki še svoje hiše nimajo in morajo peči kruh v počeni peči, ker jim je nihče ne popravi. /.../ Srakač in mati sta se še dolgo mirno pogovarjala o njih, ki so revni, o razpokani peči in o njihovem in sosedovem kruhu pa še o življenju in jutrišnjih dneh.«

V zgodbi *Drugačen kruh* je zapisan spomin na začetek druge svetovne vojne in mrtvega vojaka na dvorišču Srakačevih: hlebec kruha se je skotalil izpod plašča vojaka, ki ga je zadelo streljanje iz letala. Mrtvega vojaka je vojska odpeljala, hlebec pa je obležal na dvorišču. Srakačeva mama je rekla (Forstnerič 1970: 13): »Ta kruh je treba pokopati kot mrliča.« V vseh naslednjih zgodbah je bolj kot revščina v mladem Srakačevem življenju odmevala vojna, ta pa pomeni neposredno ogroženost, doživljanje strahu in smrti.

Hotel sem prijeti sonce (1981) **Toneta Partljiča** je prav tako avtobiografska zbirka kratke proze, v kateri se pisatelj vrača v rojstno Pesnico, še popolnoma ruralno, polno travnikov, njiv, gozdov in bistre vode, edino povezavo z mestom (Mariborom) pa mu je pomenila železniška proga. Partljič opisuje težko življenje svoje družine, čudenje nad velikim svetom, kadar se z vlakom odpravi iz domače doline, ter življenjska spoznanja, ki jih otroški pogled na svet pač po svoje 'prede-la'. Prvoosebne kratke zgodbe imajo natančno določen književni čas in književni prostor, močno pa je poudarjena čustvena plat doživetega dogodka: veselje, žalost, strah, sram in paleta drugih občutkov, ki jih avtor kljub komični perspektivi natančno izpričuje. Zaradi časovnega odmika od dogodkov je avtorjeva distanca do gradiva logična, domišljena je s stališča odraslega, vendarle pa Partljičeva pisava natanko izrisuje družbene in družinske odnose njegove mladosti. Zelo evidenten primer revščine najdemo v črtici *Nakup čevljev*. Opisuje, kako se družina pripravlja na odhod po nakupih v Maribor, kar je pomenilo nekajtedenske priprave in pogovore, kaj kdo res potrebuje. V črtici *Črni kruh ob progi* Tonček postane vozač, saj hodi v mariborsko nižjo gimnazijo, kamor se iz Pesnice vsak dan vozi z vlakom (Partljič 2005: 58):

»Do nas vozačev so imeli mestni otroci poseben odnos. Jaz sem se kar dobro učil, a jim nisem bil nikdar enak. Biti vozač je pomenilo vstajati zjutraj ob pol šestih in teči na vlak; to je pomenilo biti vedno blaten in premočen, biti lačen in obedovati šele ob štirih popoldne, ko so bili mestni otroci že siti iger ali pa so že napravili naloge. Biti vozač je pomenilo nositi še dolgo v pomlad visoke blatne čevlje, ker je na deželi blato, pomenilo je biti nekje zadaj, na robu, napoti vsem ... biti kmet.«

Ta sram, da nikoli ne bo enak, pisatelj poglobi z opisom izleta, na katerem vrže svoj sendvič z domačim kruhom skozi okno vlaka, ker se sramuje, da nima kupljenega sendviča, šele potem se zaveda odrekanja (Partljič 2005: 60):

»Že prej sem se tiho sramoval, sedaj pa sem bil ves potlačen. Kaj mi morajo res šele drugi pokazati, da je naš kruh zlat? Natanko sem vedel, da doma ne bo mesa za voznika, da bo imel ata ob košnji samo domačo mast, da ne bo kaj ponuditi, če pride kdo na obisk.«

Partljič pa precizno zadene še en obraz revščine: nezakonskega otroka v zgodbi *Tetica, jaz sem te zdaj prišla*. Petletna Micika mora pasti živino pri kmetu, kjer stanujeta z mamo. Od vedno ve, da je nekako odveč, čeprav še ne razume čisto dobro, zakaj je tako. Ko jo kmet drugič pretepe in je mama ne brani več, odide k prijazni ženski, ki je ob srečanju z Miciko vedno rekla, da bi takega prijaznega otroka imela tudi ona. (Partljič 2005: 14):

»Ostala je pri njima, dokler ni zrastle in si šla sama služiti kruh. Potem je spoznala manjšega moškega, ki je bil tudi brez staršev, ker so mu še kot otroku umrli, in je tudi živel pri tujih ljudeh. Njima smo se rodili sestra, brat in jaz.«

3 Daljša realistična proza

Tudi v daljši realistični mladinski prozi je revščina pomembna tema ali vsaj motiv. Najdemo jo v *Ptičkih brez gnezda* Frana Milčinskega, več delih Franceta Bevka (npr. *Tatič*, *Lukec in njegov škorec*, *Pastirci*, *Pestrna*, *Grivarjevi otroci*), Toneta Seliškarja (*Bratovščina Sinjega galeba*, *Rudi*), Antona Ingoliča (*Mladost na stopnicah*).

Fran Milčinski v povesti *Ptički brez gnezda* (1917) sicer opisuje tri begavčke, Kocmurjevega Stanka, Pirčevega Tončka in Jerajevega Milana, ki pa imajo zelo različne primarne družine in posledično tudi različne vzgibe za svoj odhod od doma. Revščina je izrazita v Kocmurjevi družini, a je zanjo kriv predvsem oče alkoholik in delomrznež, ki se mu zdi, da bi mu morala ljubljanska občina dati podporo, ne pa dela (Milčinski 1983: 7):

»Gospod Kocmur je bil slabe volje. Kaj ne bi bil! Ženo ima in nepreskrbljeno deco in je pristne ljubljanske krvi, mestni otrok in semkaj pristojen, pa naduti svet prav nič ne upošteva vseh teh vrlin in se ne gane, da bi mu naklonil takim vrlinam primerno udobno življenje. Kaj še! Danes je bil na primer na magistratu in ondi prijel gospode, naj mu dajo kako podporo: ženo ima in deco, živi ne morejo v zemljo! Pa so mu očitali, da je mlad, zdrav in močan – kakor da mu niti tega ne privoščijo! – in ga odpravili s poceni svetom, naj dela.«

A se tudi za Kocmurjevega Stanka kljub stranpotem v odraščanju in negativnemu očetovemu zgledu (ta je zaradi kraje v zaporu na Reki, kjer umre za jetiko) zgodba pozitivno razreši, postane mizar.

Motiv revščine je zelo pogost v **Bevkovih** povestih, izrazito je zgodba povezana z revščino v *Lukcu in njegovem škorcju* (1931; popravljena verzija 1954) ter v *Pestrni* (1939). Lukčev oče, Ivan Brajnik iz povesti *Lukec in njegov škorec*, se je moral izseliti v Argentino, ker je bilo življenje v Vipavski dolini skopo, čeprav je bil oče dober kovač in je delal od jutra do večera. Retrospektivni vložek pojasni, zakaj je odšel na delo v tujino. Z ženo Marjeto sta živela v najeti koči, med prvo svetovno vojno je bil oče vpoklican k vojakom, Marjeta je (Bevk 1974: 22) »medtem sama živela v koči. Jokala je v strahu za moža in skrbela za oba otroka. Bili so hudi časi, trpeli so pomanjkanje in stradež. Otroka sta zbolela in drug za drugim umrla.« Po vojni se je rodil Lukec, oče pa je uvidel, da je zaslužka še manj, čeprav je mislil, da (Bevk 1974: 23) »si bo lahko kupil kočjo in ne bodo več živeli pod tujo streho, a ni šlo. Živeli so iz rok v usta.« Ko dobila mama in Lukec pismo, naj se mu pridruži v tujini, je deček zelo vesel, saj se mu zdi, da bo tam življenje čisto drugačno, skoraj pravljичno (primer 1974: 19). Mama, nasprotno, že takoj občuti domotožje, ki se v Lukcu in očetu močneje pojavi šele ob koncu povesti, ko si neizmerno želita domov.⁵ Marjeta na poti v Ameriko na ladji umre, za Lukca skrbijo potniki, ki mu v Parani pomagajo najti očeta. Lukec zboli, takrat mu oče obljubi (Bevk 1974: 90): »'Nekaj let ostaneva tu,' je slednjič spregovoril. 'Doma za nas ni kruha. Ko dovolj zasluživa, da bova tudi doma lahko živela, se vrneva.'«

⁵ Tak sklep je v knjigi *Lukec in njegov škorec* v varianti, ko je avtor že združil oba dela, torej *Lukec in njegov škorec* iz leta 1931 in *Lukec išče očeta* iz leta 1932. Predelana verzija Lukca, kakor ga poznamo danes, je prvič izšla leta 1954 in ta je temeljni vir v obravnavi.

Pestrna, naslovni lik povesti, je petletna Grivarjeva Nežka, ki jo mati, kadar hodi na dnino, pušča samo doma, ker kmetje niso zadovoljni, če dninarice pripeljejo s seboj otroke. Mama ji naredi punčko iz cunj, Pikapolonico, na katero se deklica zelo naveže. Živeli so v borni koči, oče je delal na tujem, od osmih otrok sta pri hiši ostala le še dva, Petrč in Nežka, drugi so že šli služiti k bogatim kmetom, katerih hiše so bile na sosednjem bregu (Bevk 1974: 101): »Tedaj se je spomnila, da je njihova koča majhna, da ona nosi raztrgano krilce, da včasih lačna stika za suhimi drobtinicami in skorjicami kruha.« Nekega dne ji da Mejačevka velik kos kruha, nato pa Nežkini mami predlaga, naj ji da deklico, da se bo igrala z njeno Maričko. Grivarica se zaveda, da je Nežka še premajhna za pestrno, a ko Mejačevka ponudi za deklico obilico hrane, novo obleko in zatrdi, da se bo le igrala z Maričko, Nežka in mama ponudbo sprejmeta. Petletna pestrna nato doživlja krivice, delati mora vse dni, Marička pa ji življenje še bolj greni, saj jo kar naprej po krivem obtožuje. Nekega večera, ko jo Mejačevka natepe in ji vzame Pikapolonico, se deklica odloči, da bo zbežala domov. Pri pobegu ji pomaga Tinče, ki ji prinese njeno punčko iz cunj, Mejačevka jo je namreč vrgla v smeti. Nežka v močnem deževju z velikim naporom pritava do hudournega potoka tik pred svojim domom. Tam onemogla pokliče mamo in brata, saj ne upa čezenj. Po prihodu domov hudo zbolí. Mama in oče se odločita, da ji ni treba nazaj k Mejačem, ker so pregrdo ravnali z njo, zelo pa se razveseli Tinčetovega obiska. Bevk (1974: 152) zgodbo zaključí optimistično:

»Nežka je gledala v sonce in se tiho smehljala predse. Bilo ji je dobro, da je niso pozabili. Oči so ji hrepenele v svet. Šla bi tudi v novo službo, da bi le našla dobre gospodarje in dobre otroke. Potem bi bila tudi ona pridna.«

Tone Seliškar v dveh povestih, *Rudi* (1929) in *Bratovščina Sinjega galeba* (1936), ki imata sicer avanturistično zasnovano zgodbo, pestro dogajanje poveže z revščino. **Rudi** je pripoved o petnajstletnem fantu, ki se kot slepi potnik na ladji odpravi v Ameriko, da bi tam našel svojega očeta. Že v prvem poglavju avtor opiše težke socialne razmere leta 1920 (datirano je očetovo pismo iz New Yorka). Rudi s sestro Minko in mamo Marto namreč živi v koči, ki je bila včasih shramba za orodje (natančnejši opis razmer Seliškar 1997: 6–7). Iz rudarskega naselja so se morali izseliti potem, ko je oče izgubil službo v rudniku, ker se je boril za delavske pravice, nato je odšel v Ameriko. Mama popravi streho in po svojih najboljših močeh olepša barako, otroka pomagata s svojim delom v opekarni, manjka jim marsičesa, včasih tudi hrane. Rudi Korimšek na ladji zaupa svojo žalostno zgodbo ladijskemu inženirju Tomu in ta se zavzame zanj: uči ga angleščine in strojništva. V Ameriki se Rudi težko prebija skozi življenje: najprej se zaposli v New Yorku, od koder ga prežene recesija, nato dela v rudniku v Luzernu, na poti v Detroit, središče avtomobilske industrije, sreča inženirja Hansona, ki je navdušen nad Rudijevim znanjem, zato mu ponudi zaposlitev v Fordovi tovarni avtomobilov. Iznajde novi motor in postane slaven, ves čas pa poižveduje za očetom. Oče najde Rudija po časopisnih člankih in mu pove svojo žalostno zgodbo. Rudi in oče pošljeta materi in sestri denar za pot v Ameriko, kjer končno skupaj srečno živijo. V pretežno sintetično zgradbo je vložena retrospektivna zgodba o življenju Rudijevega očeta. Močno je poudarjena socialna motivacija, ki je podkrepljena s prepričanjem, da se lahko s pridnostjo in nadarjenostjo doseže vse, kar si človek želi.

Bratovščina Sinjega galeba je književno delo, s katerim (Saksida 1998: 162)

»Seliškar prav gotovo ni mislil le na napeto zgodbo, ko je pisal svojo pripoved. V napet dogajalni lok je namreč položil socialno tematiko: s skupnimi močmi je mogoče premagati sleherno prepreko in si ustvariti srečo in blagostanje v svetu, kjer bodo ljudje živeli od dela.«

V sintetični zgodbi o dečku Ivu in njegovih prijateljih, ki se borijo s tihotapci in na koncu zmagajo, je vložena retrospektivna zgodba Ivovega očeta, poimenovanega Brazilec. Tretjeosebni pripovedovalec s posebnim čutom za lepoto narave slika lirične podobe Galebjega otoka (avtor pravi, da je to v resnici otok Brač) in Jadranskega morja. Že v prvem poglavju Seliškar (2009: 7) opiše razmere, v katerih živi dvanajstletni Ivo: »Onkraj hriba, prav pod cerkvico, je stala ena sama hišica. začela se je že rušiti, deloma od starosti, deloma pa zaradi tega, ker je nihče ni popravljaj.« Socialna motivacija književnega dela razkriva težko življenje ribičev in njihovih družin, ki ga člani bratovščine premagajo s skupnim delom. Temeljni motiv literarnega dela je ustvariti ribiško zadrugo in s tem boljše življenje za vse ljudi na Galebjem otoku. Idejo o zadrugi ima že Ivov oče (Seliškar 2009: 9): »Vsi skupaj! Da, vsi skupaj! Skupaj! Skupaj živite, skupaj požete, skupaj umirate – zakaj ne bi še skupaj delali?« Poštenost, pogum in sodelovanje otrok so temelji, ki premagajo nepoštenost tihotapcev in uresničijo idejo Ivovega očeta.

Anton Ingolič v *Mladosti na stopnicah* (1962) nakazuje socialne razmere po drugi svetovni vojni, predvsem pa željo po hitrem zaslužku, ki jo ponotrnanji sedemnajstletni Ciril, ko zapusti šolo in se najprej zaposli na bencinski črpalki, nato v avtomehanični delavnici. Že v uvodu mu avtomehanič Polde Zevnik polni glavo s tem, da se da dobro zaslužiti, namigov o goljufanju strank, ki so izrečeni med vrsticami, pa Ciril takrat še ne razume. Hrepenenje po denarju in dobrinah ga žene v prekrške (npr. nedovoljeno prestopi mejo, a se vrne, ker vodnika ujamejo; krade drobnarije), nato v tatvine, jasno mu postane, kako Zevnik služi s popravili brez računov in nalogov. Na koncu Ciril vendarle stopi na pravo pot, z mammo se preselita iz vlažnega podstrešnega stanovanja v lepše, večje, kjer mama prvič kuha na električnem štedilniku. Življenje postane stabilno, predvidljivo in lepo, nenazadnje tudi s Cirilovo zmago na atletskem tekmovanju. Ingolič je v svojem najprepoznavnejšem delu, *Gimnazijka* (1967), ob intimni zgodbi Jelke Stropnik opisal socialne razmere v povojnem obdobju socialistične družbe še natančneje kakor v predhodnem romanu, a se tudi tu zgodba ne nanaša na revščino v smislu golega preživetja. Roman opisuje tudi družbeno razslojenost, na eni strani so ljudje, ki prevzemajo funkcije in so pomembni (kakor na primer Jelkina mama), in na vse druge. Avtor razkriva tudi plehkost ob kopičenju materialnih dobrin, ki že kaže zametke sodobne materialistično in potrošniško naravnane družbe, v kateri ni prostora za vrednote.

4 Sklep

V izbranem gradivu so pravljice predstavljene kot vzorec optimistično naravnane besedila, v katerem je rešitev revščine pogojevana z absolutnim dobrim glavnega literarnega lika. Predstavljene pravljice imajo seveda iracionalne elemente: poosebljene živali in rastline (*Kdo je napravil Vidku srajčico*), škarjice so

predmet z nadnaravnimi, čudežnimi lastnostmi (*Šivilja in škarjice*), enako funkcijo predstavlja belič ob mrtvem bogataševem truplu (*Neusmiljeni graščak*), račka dobi antropomorfno značilnost le v sklepu, razrešitvi (*Smetana*), vržena obleka splava med oblake (*Rdeče-črno kockasta obleka*). Vsaka od pravljič predstavlja eno podobo revščine: Videk nima oblačila, Bogdanka mora ves čas delati, kmet prosi za odpustek dolga v višini enega beliča, Nežika je prizadeta, ker doživi v bogati hiši ponižanje, Anko pa je sram pred bogato in kruto sošolko. V kratkoprotnih delih ima revščina drugačne razsežnosti: pri Prežihu gre v prvi vrsti za sramovanje revščine (*Tri pisanke*), lakoto (*Levi devžej*) in ponižanje (*Nagrada*), *Višja matematika* je zgodba o padlih idealih in goljufiji. Mario Morel postane tat zaradi lakote in krutega življenja, poželenje po ananasu je močnejše od kazni. Bevk v črticah, za razliko od daljše proze, revščino manj problematizira, v *Zlati vodi* se bolj spominja srečnih trenutkov otroštva. Pri Forstneriču je revščina povezana z motivom lakote, kruh oz. njegovo pomanjkanje in/ali kakovost sta njena atributa. Partljič prav tako povezuje revščino s hrano, pa tudi z zasmehovanjem s strani mestnih sošolcev in s temo nezakonskega otroka, ki je v podrejenem položaju. Tudi Kranjčeva revščina je predstavljena skozi lakoto in druga pomanjkanja, pri čemer avtor nakaže morebitno rešitev v izseljeništvu (to pa je že druga tematika). Daljša prozna besedila so večinoma bolj optimistična od kratkoprotnih besedil, saj se Kocmurjev Stanko v *Ptičkih brez gnezda*, Seliškarjev Rudi iz istoimenske povesti, Ivo iz *Bratovščine Sinjega galeba* ter Ciril iz Ingoličeve *Mladosti na stopnicah* izkopljejo iz revščine. Ne nazadnje ima prav takšno upanje v sklepu tudi pestrna Nežka.

Zdi se, da so kanonska besedila o revščini danes še kako aktualna: računanje iz Prežihove *Višje matematike* je zelo podobno tajkunskemu razmišljanju in delovanju, razlike med bogatimi in revnimi otroki pa tistim v *Smetani* Ele Peroci. Izseljevanje v tujino, ki so ga opisovali Tone Seliškar, Miško Kranjec ali France Bevk, je v sodobni družbi spet močno prisotno. Le upamo lahko, da bo v realnem življenju več Cirilov iz Ingoličeve *Mladosti na stopnicah*, ki najdejo pot iz revščine in stranpoti, in čim manj opeharjenih Lenčk in Anejev iz Prežihove *Nagrade*. Ali, kakor je presenetljivo tenkočutno zaznal že pred skoraj dvajsetimi leti v spremni besedi k *Tatiču* (in *Pestri*, izdani v isti knjigi) Janez Kajzer (1995: 114):

»Pred nekaj leti bi se zdel Bevkova povestica zgolj dokument nekega preteklega časa, ki je dokončno minil in se ne more nikoli več povrniti. /.../ Krivice in krivična razmerja so poznali vsi družbeni sistemi in tudi pred kratkim sklenjeni. Model družbe, ki je bil zgrajen tudi na iluziji o dogovorjeni večji socialni pravičnosti, je razpadel. Z uvajanjem tržnih zakonitosti so bila obnovljena stara razmerja, razumljivo posodobljena in z zagotovili, da samo taka ureditev in taka načela lahko prinesejo relativno srečo vsem državljanom. /.../ V tem je Bevkova povest nadčasovna, veljavna tudi za danes.«

V izbranih literarnih delih ima revščina različne obraze, npr. pomeni vzrok za izseljevanje iz Slovenije, lahko je povod za kraje in druge nečednosti, ki jih socialno občutljivi bralec sicer zazna kot kršitev, a so hkrati podane kot nuja, naspotno pa revščina velikokrat zaznamuje pokončno držo in poštenost literarnega lika. Pogosto je literarne like sram, da so revni, čeprav se zavedajo, da za socialno stanje nikakor niso niti krivi, še manj odgovorni – saj so vendar otroci. Njihovo spopadanje z revščino vsebuje vso paleto (negativnih) čustvenih odzivov: od boja za pravičnejše razmere in medčloveško sodelovanje, strah, razočaranje, prizadetost in popravljanje krivic. To pa so, žal, občutenja, ki so v sodobni družbi še kako prisotna, zato so tudi kanonska literarna dela s temo revščine zelo aktualna. Da

se ne bi zgodilo, kakor pravi France Bevk (1974a: 87) v zgodbi *Merica*: »Kadar pa človeku obrne hrbet sreča, ga zapustijo tudi ljudje.«

Viri

- France Bevk, 1974: *Lukey in njegov škorec*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Zlata knjiga).
- France Bevk, 1995: *Tatič, Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).
- France Bevk, 1974a: *Zlata voda*. Ljubljana: Mladinska knjiga in druge zgodbe (Zbirka Moja knjižnica).
- Anton Ingolič, 1981: *Gimmazijka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Anton Ingolič, 1976: *Mladost na stopnicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Zlata knjiga).
- Dragotin Kette, http://sl.wikisource.org/wiki/%C5%A0ivilja_in_%C5%A1karjice, pridobljeno 20. 9. 2013.
- Miško Kranjec, 1978: Kost. *Miško Kranjec: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 103–107.
- Miško Kranjec, 1973: Kruh je bridka stvar. *Izbrano delo II*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 21–35.
- Miško Kranjec, 1978: Odvečni otroci. *Miško Kranjec: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 159–161.
- Fran Levstik, http://sl.wikisource.org/wiki/Kdo_je_napravil_Vidku_sraj%C4%8Dico, pridobljeno 20. 9. 2013.
- Fran Milčinski, 1975: Neusmiljeni graščak. *Pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 38–43.
- Fran Milčinski, 1983: *Ptički brez gnezda: izbrana mladinska beseda*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fran Milčinski, http://sl.wikisource.org/wiki/Pti%C4%8Dki_brez_gnezda.
- Tone Partljič, 2005: *Hotel sem prijeti sonce*. Ljubljana: Karantanija (Bibliofilska izdaja).
- Ela Peroci, 2012: *Za lahko noč*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Sončnica).
- Tone Seliškar, 2009: *Bratovščina Sinjega galeba*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka domače branje Knjiga pred nosom).
- Tone Seliškar, 1997: *Rudi*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).

Literatura

- Vladimir Biti, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Miha Jenko, 2013: Stari model (skoraj) bankrotiral, novega še ni: Kako živimo po petih letih finančne, dolžniške in socialne krize. *Delo*. 21. 9. 2013. 3–4.
- Janez Kajzer, 1995: O krivicah, ki so se godile otrokom. *Tatič, Pestrna*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Domen).
- Monika Kropelj, 1995: *Pravljica in stvarnost*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Igor Saksida, 1998: *Petdeset zlatnikov*. Tržič: Učila.